

# NARODNI PLESOVI DALMACIJE - ZAGORA

IVAN IVANČAN  
Ulica Vile Velebita 34  
41000 Zagreb

UDK 398:394.3(091)  
Izvorni znanstveni članak  
Original scientific paper  
Primitljeno 28.IV.1994.

Autor u tekstu govori o narodnim plesovima i pjesmama u Dalmatinskoj zagori na području Knina, Vrlike i Drniša. Neće biti prikazani notni zapisi i opisi pojedinih plesova jer je to urađeno na drugome mjestu.

Plesove Zagore istraživao sam u više navrata.<sup>1</sup> U Kninskoj i Drniškoj krajini to je bilo 1959. i 1974, a u Vrličkoj 1969. Spominjem samo najvažnija istraživanja. Uz plesne zbirke u Institutu za etnologiju i folkloristiku nalaze se i dvije moje rukopisne zbirke i to: "Kninska i drniška krajina" (360/1960) te "Vrlika" (plesni običaji u Vrlici 812/1970), nešto fotografija te magnetofonskih traka s još nedešifriranim materijalom iz Knina, Drniša, Kosova i Gradca. Istraživanja su inače, osim u spomenutim mjestima, vršena u mjestima: Drniš - dva puta, Golubić, Gradac - dva puta, Kadina Glavica, Kijevo, Kljake, Padane, Podosoje, Potkonje, Plavno, Strmica, Vinalić, Vrbnik, Vrlika - dva puta. Ljubica i Danica Janković pisale su djelomično nepotpuno o plesovima Zagore,<sup>2</sup> pogrešno ih imenujući isključivo kao "srpske narodne igre" o čemu sam pisao jednom ranijom zgodom.<sup>3</sup> Ponešto se o običajima pa i plesnim može naslutiti među recima poznatog prozaište Dinka Šimunovića te manje u kasnijih pisaca. Iz tih tekstova više se može naslutiti životna atmosfera i sklonosti stanovnika ovih naših krajeva, no pouzdano utvrditi neka etnološka fakta.

Plesalo se na sajmovima i dernećima. Samo u Kninu bila su tri velika zbora i to Antunovo, Gospa od anđela, odnosno Ilijino te Bogorodičin poklon 14. X. U Plavnu je bio sajam na Veliku Gospu, u selu Gradac na Malu Gospu. Na Marijino je dernek bez sajma. U Unešiću je najveće kolo bilo na Svetog Jurja, Antu i Svetu nedjelju. Vrličani su slavili Gospu

- 1 Ovaj tekst je, zbog tehničkih i konceptualnih razloga, skraćena i prilagođena verzija poglavlja *Zagora* u knjizi Ivan Ivančan: *Narodni plesovi Dalmacije* 3, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1982, str. 51-94, op. ur.
- 2 Ljubica S. Janković i Danica S. Janković: *Narodne igre*, knj. VII, Prosveta, Beograd, 1952, str. 173-185.
- 3 Ivan Ivančan: Ljubica S. Janković i Danica S. Janković, *Narodne igre*, VIII knjiga, Prosveta, Beograd 1964, *Narodna umjetnost III*, Zagreb, 1964-65, str. 212.

Rožaricu, Novu Godinu, Sv. Savu i Bogojavljenje, u Kijevu Sv. Mihovila i Gospu od Karmena, u Cetini je bio Sv. spas, Otišće ima Arandela, Maovice Juru, Kosovo Anu, Lazara i Iliju, Grmuše, Bojančić i Krivošije Jovana, Ježevići Sv. spas, Busaći i Zorići Đurđevo.

Sajmenički dani u Drnišu su Antunovo, pravoslavna Velika i Mala gospojina te Gospa od zdravlja. Neorić i Kljake slavili su Iliju, Prugovo Antunovo:

Na svetoga Ante na Prugovu  
Dobi kamen na jaketu novu.

Veoma su velika bila božićna i novogodišnja kola. Božićna su uglavnom izvedena na sam Božić, zatim na Stipanje i Ivanje. Božićno kolo izvodilo se u svim selima. Stavio bi se stup i barjak na nj' da se vidi sa svih strana. "To se izvodilo na brdu. Na jednu stranu igra kolo, a na drugoj se puca u pjevca. Puca se i u kolu, u zrak. Takvo kolo igra svake nedjelje do korizme, na brdu za Božić, dok ostalih nedjelja pred kućom na guvnu" (Potkonje). Veoma su važna i kola uoči Božića, iza ponoćke. Ponekad kolo zaigra i prije ponoćke. "I kad se ujutro kolo pozavrši, onda se ide kući. Međutim u toj ponoćki netko dobaci nekoj djevojci nogu. Onda se odma nađu njezini iz komšiluka mladići koji nju brane. I tu zaista nastane ponekad velika gužva" (Vrlika). "I u Kljakama je bila tuča, bitka". Tu bi se i žandari uplitali.

Drnišani bi osim na Badnjak uveče plesali na drugi, treći i četvrti dan Božića, ne na prvi, te na uskršni ponedjeljak. Običnim danom kolo bi počelo iza ručka i trajalo do noći. U nekim mjestima, među njima i u Vrlici, kolo bi potralo i ujutro prije mise.

Manje su bila važna uskršna i pokladna kola. Pokladna bi izvodile maškare prolazeći selom.

I državni bi blagdani, između dva rata, bili prilika za kolo. Posebno bi na Vidovdan slavili u Kosovu. Osim Kosovske doline, tu bi se skupilo ljudi iz čitave Dalmacije, zatim iz Bosne, dijela Srbije. Stigli bi sa šezdesetak autobusa na najveću atrakciju priredbe "Ženidbu Kraljevića Marka".

Na piru se također izvodilo kolo, obično pred kućom. U Vrlici bi izveli mladu pred svekrvu. Svekrva stoji na vratima i čeka. Mlada nevjestica zaigra da bi pokazala kako nije ševasta, šepava. Kod toga se neki puta i pjeva:

Izvedite mladu nevu  
da vidimo je li čemu.

U okolici Knina, pred ulazak u kuću, svi plešu pa i mlada. Rekli bi:

Ajde da vidimo, da nije mlada 'roma, cotoval!

Ponekad svatovi zaigraju i u kući. "Oće se tavan provaliti. Ja mislio sortirati će mi kuću, kad su mi se sinovi ženili" (Plavno). Interesantno je i to da bi se ponekad i na sajmu pri kolu gledalo je li djevojka 'roma ili nije (Padane).

U Kljacima svi svatovi izadu na visoravan Benkovac i tamo izvode kolo. Mladoženja i mlada posebno se uhvate. "Čape se za ruke i igraju okrećanja". Slično je bilo i u Umljanovićima gdje su svatovi poslije vjenčanja



otišli na Grablje i tamo plesali otprilike jedan sat. Ponekad bi svatovi zaplesali i noću:

Ajmo noćno kolo.

U Zagori se gotovo bez iznimke plesalo na otvorenom prostoru. "To su mogla na određene dane biti posebna brdašca i ravni, zatim na guvnima, pred kućom ili nekim drugim pogodnim otvorenim prostorom. Vrličani su igrali kolo pred crkvom na Dušu, na raskršću, a kasnije na cesti pred općinom. Ponekad ne bude dovoljno mjesta pred crkvom. Tada plešu 30-50 m dalje do vage, pa tu naprave krug. Kada se i ovdje skupi previše svijeta, kolovoda se nekako probije "pa u onoj puzi, trči se po ritmu kola opet jedno 30-40 m. Pa opet naprave krug. I tako opet skroz do vage, a tu ima razmaka jedno od sto metara. Ili recimo na Dušu. Ja sam zna tu igrati kolo. I mi bi zaigrali tamo pred bivšom Lukasovom voštarijom (gostionicom). Sad se zove prek kućom Jakelića. Najprije se tu zaigra kolo jer tu ima dosta sunca. Kad tu sunce zađe, onda se krene na Mostić. I igra se kolo čitavim putem. Ako se ne igra, onda se djevojke uhvate pod ruku pa pjevaju pjesme. Kad se dođe na Mostić tu se zaigra nekoliko krugova i vrati se ponovo na Dušu, jer ima gostiona. Na Zdušu bi to kolo igralo dosta dugo. I onda se ponovo dođe do te kuće gdje se počelo igrati". I Podosoje je plesalo na Mostiću. U donjem dijelu Podosoja zabavljalo se kod Grablića na Bega guvnu. Na Maovicama plesalo se kod škole ili kod Ercegove kuće ili Agine, ovisno o tome gdje bi se skupilo više djevojaka. Nekada bi se sakupile i kod Škalićeve kuće. Maovičani igraju kolo na Režića guvnima, u Kozarima na Selasovoj Glavici, u Civljanima kod Bilića škole. To je sastajalište djevojaka iz Civljana i Kosova. U Vinaliću se pleše kod Gverića česme, a u Ježeviću na Modrića Glavici. U Ganjaku kolo se vije na Romića Glavici, u Kijevu ispred crkve i zadruga.

U Vrbniku se plesalo pred školom ili pred domom. U Plavnu se "prvoga zemana igralo u šumatoriji (crkvenoj ogradi, o. I.I.), a danas se igra u Manastirskoj ispred manastira, no kad je bura u školskom dvorištu. U Đurićima se igra kolo oko varoši, a o svetom Luki na guvnu, na baranskom guvnu, kuće Barani. Zorići plešu na brdašcu Palanci, Rusići oko kuće". U Pađanima bi na Veliku Gospu kolo igralo pred crkvom, a inače pred gostionicom. Tu je križanje puteva. Ponekad bi se kolo zametnulo i pred Šeganovom kućom na cesti. To je nasred sela. Već smo spomenuli plesanje svatovskog kola na Benkovcu u Kljakama. Na Benkovcu se plesalo i "od Božića pa do Mesoida. Na Uskrs samo kod crkve i na Svetog Iliju. Tamo se zove Ledina. Umljanovići igraju na Grablju. Ako oni oće dođu u naše kolo, a mi u njihovo. Kod crkve tute svi zajedno igraju. I Čavoglavci i Mirlovići. I dođu djekad o Božiću iz Vinova". Gradac ima ledinu kod crkve, "šamatorij". Tu se izvodi kolo o Božiću. Od Božića do Poklada pleše se na putu, a najčešće na sredini sela zvanim Koralište. U Kosovu plesalo se ispred crkve. Tu bi dolazila sva kosovska sela: Ridane, Ramljani, Uzdolje, Markovac, Orlić, Zvjerinac. Međutim za Božić ili u vrijeme slave, plesalo bi se i u zaselcima npr. u Ridanima kod plemena Trifunović i Jovanović, zatim u Metalima kod Grkinića. Metala su bila prošireno mjesto na kojem se zimi stavljal ovcama sijeno. Pjevalo bi se:



Ajde kume svaka srića  
Na Metala Grkinića.

Gradac pleše u božićne dane u starom selu na ledini "na sastavnom mjestu zvanom *kolartšte*". Tu bi se sastajala sela Gradac, Otavice, Moseć, Ružić, Umljenovići, Baljci. Inače se kolo izvodi i po zaseocima na guvnu, pa i za pira ako pred kućom nije bilo mjesta, a guvno je bilo u blizini. Unešić poznaje kolo pred bunarom, kod gusterne. Jednom u godini, na dan Gospe od žalosti, odlazi se na najviše brdo na Bogočinu: tu bi kod kapele prije i poslije mise igralo kolo.

Mještani većih mjesta priređivali bi zabave u zatvorenom prostoru. U vrijeme Austrije pa i između dva rata, sve do izgradnje hotela "Dinara", Kninjanima bi npr. priređivali zabave s pozivnicama u Hrvatskoj ili Srpskoj čitaonici. U svakoj čitaonici priređivano je samo jednom godišnje. Zabavu bi organizirao Odbor. Pojedine sekcije kitile bi salu, priređivale večeru, nabavljale posude, pripremile tiskanje i podijelile pozive, pripremile listu građana koji će biti pozvani, reklamirale zabavu, te prihvaćale i zabavljale slobodne plesačice. Predsjednik čitaonice bio je i vođa zabave. Zabava se financirala prinosima mještana, članarinom i ulaznicama. Na pozivnicama je bio otisnut i redoslijed plesova. Između dva rata prvo bi bilo *narodno kolo*, kojeg su oficiri donijeli iz Srbije. Međusobno su se posjećivali Hrvati i Srbi, držali pozdrave sve u duhu međunacionalnog bratstva. Zabave nisu bile deficitarne. Štoviše, od ubranih novaca organizirane su ekskurzije na Jadran. Izvodila se kvadrilja francuskog tipa, predvodio ju je pok. apotekar Silvije Boglić. Danas zabave organiziraju društvene športske i vatrogasne organizacije. U Kninu se kolo izvodilo kod crkve sv. Ante, ni Kninjanima nisu u njemu učestvovali. Dolazili su u nj' seljaci iz raznih sela. Hrvati i Srbi hvatali su se zajedno u kolo koje bi moglo narasti i preko 100 plesača. Okolo, skupljena masa brojala je više i od 1000 ljudi. Prisutni bi bili seljaci iz sela Potkonje, Vrpolja, Kninskog polja i Kosovske Doline, Biskupije, Polača, Golubića, Plavna, Padena, Strmice, Radučića pa iz udaljenijih dijelova Dalmacije, Like i Bosne. U Kninu bi se dešavale i otmice iz kola. Momak iz jednog sela otme djevojku iz drugoga.

Drnišani bi osim kola u kojem su aktivno sudjelovali, priređivali između dva rata plesne zabave u Sokolskom domu ili kinodvorani. Među ostalim organizatorima (Sokolsko društvo, Ženska zadruga, Nogometni klub DOŠK) i radnici bi privređivali veoma uspješne plesove. Svoja kola izvodili su ispred općine na Poljani, a kasnije i iza škole. Na božićne blagdane zaigrali bi i na Gradini te bi plešući sišli do općine. Sudjelovalo bi i po nekoliko stotina ljudi. Kolo bi se povremeno zaustavilo, sastavilo, poigralo na mjestu, opet sastavilo pa pošlo dalje. Kolo se vodilo i pjevale pjesme:

U majke te ja zapla.  
Obeća te meni dati  
Očeš li se moja zvati.  
Nije prošla ni godina dana  
Ostala sam jedna sama.  
Evo pada snig i rosa.  
Ostala sam jedna bosa.  
Ja ću prodat dil od kuće  
Pa ću kupit par obuće.



Svak će reći lipa moja  
 Zar prilika nisam tvoja.  
 Ako nisam ja prilika  
 Ja sam stara ljubav tvoja.

U Ivana gospodara  
 Dosta blaga, dosta para  
 Dosta para i dinara.  
 I dva sina dva junaka.

Najviše plešu djevojke, za njima momci. Iza toga dolaze mlade udate žene. Nekada su išli i oženjeni muškarci u kolo, pa i stariji ljudi. Pri velikim svečanostima skupilo bi se i nekoliko kola. Svak bi se hvatao uz onoga koji mu je bio drag: "Uvati se digod koji momak. Oće cure. Uhvati ih se koji znaju igrat, ima ih po stotinu, po osamdeset. Kolko oš. Oko deset godina, cure, one same svoje kolo. One veće uhvate se i u veće kolo k nama. I žene se hvataju u kolo i muževi. Koji. A koji ne će. Ne znaju oni svi igrat. Kakvi svi. Ne znaju ni svi momci. Stari se baš ne uhvati u kolo" (Kljaci). "Bi malo i stariji. Ali znaš i koji odredi curu uhvatiti, pa koji je stariji našalje ga vako. Mladić kaže:

Aj ti zaigraj š njom. Nagovori je.  
 Pandak ću ja vako pristat uz nju.

Onda je tako bilo. Nije to bilo ružno ništa" (Vrlika). U Vrlici bi plesali "i stari i mladi i dica i momci i ljudi. Ko more".

Bilo je istaknutih pojedinaca i čitavih naselja koja su bila poznata po dobrim plesačima i pjevačima. "Posebno su bili Drenjčani - Dunjaci i Kaljani poznati po svom grlu, po svom visokom glasu. Danas su mahom po Sloveniji. Njihovo je mjesto jezero potopilo. I njihova bi se pjesma čula od Šembruna (jedna visoka kuća pored ceste koju opisuje i Đinko Šimunović). Od 7-8 sati ujutro oni se čuju i ženske i muški, a vraćali bi se naveče kasno, vječno sa pjesmom. A u Vrlici ono su najviše skakali. To su bili planinski tipovi, a odlikovali su se svojom visinom, snagom. U Kosovu Polju, poznatiji od drugih, bili su Ilija Mijakovac iz Markovca i Mara Grkinić iz Ramljana. Inače bi djevojke ulazile u kolo već s 13, 14 ili 15 godina starosti. U Drnišu vrlo su dobri plesači bili Marica Bitunjac, Pajaceva Patijera i Divuša Mijan, a najbolji kolovođe Mice Jović i Mića Andrić. U selu Gradac kolovođe i najbolji pjevači su bili: Mate Vidović, Mate Duranović Duran i Ivan Čajčić.

U nacionalno mješanom kraju nije bilo nikakve razlike pri plesu Hrvata i Srba. Plesali bi na istim svetkovinama, bilo u katolika ili pravoslavaca, pred bilo čijom crkvom. Hvatali su se u zasebno ili zajedničko kolo. Nema razlike u koracima. "Jedino kad dođu iz Laktaca, (blizu Sinja o. I.I.) onda oni dođu s nekim skokovima i nekim kolom sličnim crnogorskom u parovima. To je to sinjsko kolo".

Već se djeca školskog uzrasta hvataju u svoja zasebna kola i tako uče plesati. U Gracu, za vrijeme školskog odmora, čitava se poljana pretvorila u mnoštvo krugova. Djeca su tako provodila odmor. No neki ne nauči u školi: "Doša u kolo i poče. A opet ne smim. A treći put sam igra. Nisam zna zabacit je, dok nisam učija. Iša sam u kukuruze učit. Kraj Krke u vrbe. Mi smo momci morali znati i u Drnišu zaigrati i u



Kninu" (Potkonje). "Kod ovaca se uče igrati kola. Djeca se ne smiju uhvatiti u kolo odrasli. Dje bi to oni mogli. I neki stariji ne mogu biti tako hitri" (Vrbnik). "Prvo su se drugovačija kola igrala. Sad svako more ovako igrati, a prvo se moralo učiti. Učile bi kod ovaca. One same izmisle ili ima s njima neka starija pa jim kaže: vako, vako" (Plavno).

"Već dok pođe u školu igra kolo. Provao sam kod ovaca igrati. Bio bi čoban. Ili cijeli dan kopam kukuruz, a cijelu noć ne spavam već učim. Esam bogami već sa petnaest godina igrao" (Padane).

Najčešće drugarica uči drugaricu ili momka njegova rođica. Pođe s njom kod ovaca. Ponekad se u kolo mladih uhvati u posebno kolo usred odraslih. "Dode vanjsko kolo pa nas isturu, guraju. Ma ćemo bižat. Mi uskičimo pa uskočimo vauk: Uči ćemo mi sada u njihovo kolo!" (Kljaci). "Pa vako kod ovaca lipo, pa lipo čuvaš ovce, pa polgraš, popivaš, postojiš. Pasu ovce, dođu momci. S curama razgovaraju. Onda je bilo u stari zeman, malo se i poganjaju, ko jači, jači. Ko nije, nije. A cure dozivaju momke i u polje. Pa zaigraju i kod goveda u polju" (Vrlika).

U Kosovu Polju učilo se u komšiluku na guvnu ili kod blaga. Naročito su Metala Grkinića bila u tom smislu "centar za obrazovanje".

O postovima nije se plesalo, naročito o korizmli od Poklada do Uskrsa. Tada se nije niti pjevalo. Momak i djevojka mogli su se vjenčati, ali se pir priređivao tek poslije Uskrsa.

Za umrlim, bližim rođakom nije se plesalo od godine dana do dvije.

Ponekad otac i majka ili gazda, nisu dali mladićima da pođu u kolo. Morali su na posao, naročito s ovcama u planinu.

O smetnjama u samom kolu već smo govorili, posebno kod okretanja kola naopako. Ako bude mnogo plesača, kolo se zbije čak u tri reda. Kolovođa presiječe kolo i kad ga želi okrenuti naopako, mora se gurati i koljenom i laktom svuda oko sebe da bi zaštitio djevojke koje idu za njim. Neprilike budu to veće što neki muškarci praveći šalu, podmeću nogu djevojkama.

Društvena uloga plesa se u pravilima tipičnim za dinarsku plesnu sferu. Prednost je imala najstarija sestra. "Taki je bio adet u nas. Mi smo u matere bile četiri, pa sve jedna po jedna. Ode starija pa za starijom ona druga. Nije mati dala zašto ova (starija o. I.I.) da gleda i stoji, onda će uzeti onu, a ova će ostati. Onda je bilo tako. Ako te zamiri, znaš kako bi mi rekli: Nikolaja zagledaja, A Rožaja odgledaja! onda je zamiri, pa priko lita je uzmi. Starija se cura zacuri i okruglu na glavu; okruglu na kapu, i ide igrati ... Napri se pa ajde u kolo pa igraj. Kako koju curu zove momak u kolo. Na Nikolaja zagled zagledaja, a Ružarice kući vodi. Rožarica - odvodnica. To se zagledalo u prolće. U jesen se kući vodi. Pisma ima:

Udaj se kćeri mila.  
Neću!  
Oj momčiću lipo kito  
Pričekaj me ovo lito  
Dok požanjem majci žito.  
Pa ne bilo nego kvarta  
Bit će meni od njegov parta.



A na Poklade, na taj dan se desi da se djevojke odvedu iz Vrljike iz kola. Kaže se: umakla. Jednostavno se odvede iz kola. Posebno ako roditelji nemaju novaca, (za svadbu o. I.I.) dogovore se i djevojka se odvede doma ... Skupi se dosta naroda oko kola, posebno žene. Raspravljaju koja je zgodna djevojka koja nije. I onda komanduju koju djevojku mogu namjerati. Roditelji onoga mladića koji namjerava tu djevojku ženiti gledaju. Pa se onda gleda kako igra, kako okreće, kako rumeni, kako bljedi. Jer bilo je pojava da su se neke djevojke počele i mazat. Pa bi igrala kolo, uznojila bi se. Pa kad bi koja kapljica znoja pošla niz lice onda se to gleda. Da li se je ona namazala nekim puderom ili nije. Da li je ostao trag na licu ili ne. Međutim činjenica je da djevojke kad bi popile čašu vina, da bi se zarumenila. Bilo bi nevjerovatno kako može imati tako rumeno lice. I u tom prostoru, koji je njima čisto ograničen, one bi izvodile figure. Pa onda okrene na leđa. I ako je to kolo brzo, često se desi da djevojke koje nemaju snage da zaustave kretanje, puzanje, da udese nekog u kolu. I onda nastaje smijeh oko toga kola ... Ako neki momak zamjeri neku djevojku, pa je želi pratiti, rijetkost je bila da mu se djevojka odupre, ali s time da uvijek netko ispred ili iza njih. Obično je to neka žena srednjih godina koja nju prati. Koja ima taj zadatak od kuće, kad pođe da je prati. Gleda se kakva je cura. Vrudi li i valja li. Crveni li se. Kako igra, kako skače. Je li ona zdrava. Jer svi gledaju da li je ona zdrava. Ne gledaju oni umne sposobnosti, jer to ne će doći do nekog naročito izražaja. Do sada. A sad se gleda i to. Sad se kaže:

Gledaj je sa plaćom, pa da je i kurva. Do sada se gledalo, može li ona brime poniti, jer su išle u šumu po drva. Recimo ode gore u gaj. To je sve sasječeno. Da mu može donijeti dobro brime iz polja djeteline. Da li može dobro kopati. Da li može dobro ići s ovcama. Oni (momci o. I.I.) su gledali ljepotu po crvenilu lica, po zdravlju. Pa onda već omotre njezini roditelji odakle je ko, kakvog je ko karaktera. Jer on hoće poštena čovjeka ... Ili kude. Recimo neki mladić zamjerio djevojku. Nađu se trojica koji imaju protiv te djevojke, pa idu kod njegove rodbine. Ona je ovakva, ona je bolesna, ona je ovo, ona je ono. Pa mladića mogu skrenut s tog puta. Jer tu se ne vodi neka naročita ljubav. Mladić je djevojku zagledao u kolu na osnovu nekog predlaganja i onda on je nju vidio. Možda mu se dopala. Ali on o njoj ne zna ništa. Pa mu dođe netko sa strane pa kaže: Ona je bolesna, pa ona je vakva, pa otac joj je imao ovo, pa mama joj je imala ono. Djevojka je, naravno, kako mi kažemo Vrličani, skudena. I ona koja dobro pjeva, koja je malo življa, je li, ona se stvarno puno prije uda. Nju ne može skuditi nitko ... U kolu se oni zamjere. Ali desi se da mladići idu u polje tražiti gdje ima djevojaka, pa kad nađe grupa momaka na djevojku ili dvije, onda ih malo prepušćaj, pa su znale djevojke bježati po nekoliko kilometara. Sve u trku. Ona jedna bježi jer zna šta će joj se desiti. Ako njega ona vidi na 2-3 kilometra, ona već zna da će on doći".

U ovom monologu iz Vrljike vidi se sve ono najvažnije. U drugim krajevima, posebno u drniškoj i kninskoj krajini, je slično. "Bogami skakalo se. Okreni je i digni ... Pa mu se košulja natakne na glavu. A koja je



teška, dava bi je izbacila. Pa izbacila je povrh sebe ... A nije se smjelo, bože sačuvaj, da mlada kćer, ide u kolo prije no se starija udala. Onda se reklo da je to kurvanjski" (Padane). Još u svadbi je isprobavaju. "I ona igra s diverom:

Da vidimo esili čvrsta. Ajde mlada! Bolje se cijeni ona djevojka koja bolje igra. Ona je čvršća. Kažu da je lina, koja nije brza. Dašta, i koliko puta nadigra cura momka. Onda mu se rugaju" (Kljake). U nekim selima mlade sestre nisu smjele ni u crkvu dok starija ne bi udala. "Ili bi se moralo čekati da starija napuni četrdeset godina".

U Kosovu Polju bilo je slično. Prvo bi najstarija kći išla u kolo. "Mlada malo okanjiva - čeka:

Ti mala malo umiri se dok se ona oženi!

Iako je mlada ljepša, ipak starija ide s materom.

Ideš na zagledačinu!"

Trebali su je nakititi novcem. Koja je imala *gendar* od 5000 dinara, ta je bila među najboljima. To je bila cura za udaju. I cure bez *gendara* bi u kolo. I one su bile za udaju, samo siromašnih obitelji. Takve bi se teško udale. U posljednje doba *gendar* je bio kraći, a novac od papira. Svaki sajam je bio zagledačina. "Dok se vino ne ovini, dok se poseci ne zakolju, dok se kupus ne ukiseli, u ono vrijeme, nije bilo ženidbe. Božićni dani do Poklada, to su bili dani za zagledačinu. Poslije Poklada nije bilo zagledačine ni ženidbe.

Čekaj momče, drugu godinu.

Momak gleda kako djevojka igra, dal' se umara brzo, koliko može izdržati u kolu, da se krene u kolu, kako se ponaša, kako cura znade da pjeva. Ako se pusti, računalo bi se da je bolesna.

U selu Gradac i okolnim selima, majke bi ponekad pravile iznimku i dozvolile mladoj kćeri da uđe u kolo. "Po propisu mlade ne bi smjele. Ali mater bi mogla popustiti. Gdje bi matere bile mekše, običaj je bio kako oće mama. O, to je bilo svetim. Ako bi došla u kolo cura koja je mogla izdržati čitavo kolo (inače mijenjale bi se, dolazile, odlazile, o. I.I.), ona je imala veći prekaz. O njoj se čakulalo:

Ona je cilo vrijeme igrala, a nije se ni opotila".

Snağa je bila najvažnija. S tim u vezi je i značenje lijepog plesanja. Lijepo je sinonim za snažno. "Ko je abreniji, zdraviji, ko je malo bolesniji, trutaviji, ne može on igrati ka zdravo čeljade" (Vrlika).

"Igra kolo. Šapćemo mi: Ona je djevojka dobra. Koja cura više skoči u zrak, koja se više zanese, koja više izdrži" (Kosovo). U Gracu lijepo pleše onaj "koji zna izbacivat noge, ne oćepit nikoga, sačuvati curu kraj sebe da je ne saštrapaš. Da je ne ogrubiš. Da je ne uvrediš. Da roditelji njeni okolo ne budu na tebe ljuti, da si ti bedast, da ti si curu zasukao kako je to neljudski. On je curu čuvao kao samoga sebe, a onaj koji je radio cirkus, da se ona ištrepa. Jer bi bile one vode jesenske. A cura je morala da bude skrovita".

Na sajmovima, na dernećima i u kolu, vladao je određen tradicionalni red. Evo opisa jednog derneka u Vrlici iz usta domaćeg kazivača:

"Dernek je različit za ove bliže mještane i za ove dalje. Ustani se vrlo rano, u 4-5 sati, i pripremaju se za taj dernek. Djevojke idu jedna



kod druge da se spliću, da se uređuju. Posebno nakite, dendare, trake ispod vrata. Da se mijenjaju jedna s drugom koja ima isti, da imaju različite. Kad se obuku skupi se grupa njih pet šest iz jednog komšiluka pa tu sačekaju žene, koje su jedna obavezna pratnja za djevojke. Onda više puta sačekaju se muškarci. Po puta već počne da pjevaju. Nekada počnu muškarci, nekada ženske. Pomažu im mlade žene koje su se udale prije jednu dvije godine. Pješače po osam do deset kilometara. Kad dođu u Vrliku, idu u kolo. I tada se zna da momci iz tog komšiluka igraju sa tim djevojkama u početku. Oni se uhvate u kolo i tada nastane ko neko takmičenje koji će momci biti iz sela bolji, jer su ti momci skakali u kolu. I djevojke, one su se vježbale u kući i znalo bi se ko najbolje igra. Prvi. Znalo se koji momak može bolje da bací. Igraju po šest muškaraca i trojica skaču zadnji. A onaj zadnji skoro je, bogami, i po nekoliko metara uvis. Jer skroz ga digne na ruku. Tako da su se tražili vojnički opasači da se ne bi prekinuli za vrijeme skokova. Tu bi nastalo takmičenje, a ako ponekad neko nekoga udari u skoku, bude i gužva. Međutim, to se završi u jednom redu. Meni nije poznato da je koji krvavi obračun bio, nego malo prepiranje. Nakon kola ide se u crkvu, a onda na ručak. Neko ode u gostionu, neko ode kod prijatelja u kuću, a najviše se ponese u torbi. Poslije opet se ide u kolo, u kolu se opet igra. Tada se već mijenjaju. Momci idu u drugo kolo, drugi dolaze u njihovo, razmjena se vrši. Bude nekada i po deset kola. U jednom kolu bude po 15-20 osoba. Tako od crkve pa do naše vage bude skroz kola do kola. Iz Cetine, Otišća, Maovice, Štikovo, Kiovljani. Dođu trgovci sa kojekakvim raznim robama, seljaci posebno oni poslije potapanja nekih sela s nošnjama - skerleti, sadaci, aljine. Onda se masovno prodavala narodna nošnja vrlička. Trgovci donose industrijsku robu, domaći rezbare, donose kašike, diple, mišine. Sviraju diple na sve moguće strane. Idu domaći muzički instrumenti. Dođu s kovanim predmetima, dođu s vilama, sa grabljama, sa onim priborom koji će biti potreban u polju. I bude čitava Vrlika s tim ukrašena. Bude keramike, dođu iz Potravlja, sa zelanja. Dode i guslar slijepac jedan, naš poznati Sinjanin. On bi pjevao o oslobođenju Sinja od Turaka, o alki, niz pjesama iz prvog i drugog svjetskog rata. Pa se skupe oko njega. Bacaju mu onaj doprinos po dinar po dva. Isprepliću se kape crvene s okrugama, moderne frizure sa kojekakvim haljinama i kaputima, da bi se zaigrala ta kola. Na Novu Godinu, ako je snijeg, igraju svi da bi se zagrijali. Očisti se za kolo, dva, malo se zaigra. Samo se u tom slučaju ne igra puno. Gostione su pretežno pune. Tamo čekaju na red, jer nije običaj da djevojke idu u gostionu. Ima jabuka, krušaka. Ima i šljiva. I običaj je djevojci dati jabuku. Ili ako je netko zamjerio djevojku pa se čitavoj grupi njenih prijateljica kupi jabuka. Ili se odvedu danas već na narančadu, pa i vino. Djevojke se već i ne stide kao što je to nekada bilo sasvim normalno".

Pred odlazak na dernek bile se obavezne majčinske upute.

Dico moja, sad vi idete na dernek. Samo nemojte kad ko prođe ovako u kraj idi. Nemojte se nasmijati. Onda će misliti čovjek da se njemu smijete i rugate. Nego lipo u kolo kad dodeš, koga vidiš da je fin



i pošten i vako. Jer s kim te vidu s otim te i pišu. I onda sinko, tako malo polgrajte pa dodite na užinu (Vrlika).

U Kosovu bi se zaljubljenici ili bračni par hvatali zajedno. "Ja joj stojim uvijek do srca. Uvijek ženskoj do srca. Pazilo se na to da djevojku netko ne uštupne ili da joj nešto dobaci sa strane. Da je netko ne uhvati za ruku:

Slavka, Đuka. Pazi na sebe. Pamet u glavu.

Nemoj da te neko izigra.

Njezini bi roditelji kao da je mrtva. To bi bio poraz jednog domaćinstva i jednog sela".

I u ostalim zagorskim selima bilo je slično. Posebno valja istaknuti započinjanje kola u Kninu: "Najprvo se osniva kolo. Najprvo počnu muški igrati, njih pet šest:

Ajd u kolo, koj za kolo

Sutra kola biti ne će

Ako i bude vrlo malo

I to malo nevaljalo

Nešto stari curetina

I kuljevih (nosećih o. I.I.) ženetina.

U Plavnu je bilo slično:

Ajd u kolo ko god more

A ja znadem ko ne more

Ko se skoro oženio

Biljac mu je pregorio

Krevet mu se podlomio

Kroza nj noge pomolio.

Kolovođa u Zagori nema onakvu ulogu kao u nekim drugim krajevima, npr. Lici ili Dubrovačkom primorju. Pa ipak, na čelu je kola morao biti naročito spretan plesač. "Sposoban da okrene kolo. Jer kolo treba i malo umješnosti, posebno kada on hoće da se onaj zadnji bací. Treba ga znati zategnuti. I on krene. I treba da zna da se namjesti tako da to djeluje na onoga zadnjega kojega se baca. I običaj je prvoga da je najgrlatiji, da i ne misli kad govori, koji dosta govori. Da mu je jezik brži od mozga. On se obično stavi na čelo kola, tako da bi se pokazao, da bi se on sam sobom istaknuo".

U Zagori se ne pleše uz instrumentalnu pratnju, mada su mješnice uvijek bile blizu kola. U novije se vrijeme počela javljati usna harmonika i uz nju se izvode kukunješće i još neka kola.

Pjesma je, međutim, uvijek prisutna na derneku i uz kolo. "Ne pjeva se samo kod oštrog plesanja. Kad pjeva ne skače, a kad kolo igra ne pjeva, samo po dva pjevaju u kolu. Dva muškarca. Koj počne taj oči, a ko ide oooaj, taj *grozdi* (u nekim selima prvi *zakonta*, a drugi *tresne* o. I.I.).

Ti oči, a ja ću *grozdit!*

Natrag godine bile su diple, mješina i ćurlikalica (dvojnice o. I.I.). Nije se uz diple tancalo, nego stojiš oko njega i gledaš koji bolje sviri. Uzmi jedan, uzmi drugi. Koji bolje ćurlika" (Vrbnik).

U Pađanima "najprije se pjeva u kolu. Pjeva samo dvoje uvijek ćirilicom. Jedan *grokti*, a jedan oči.



Oj djevojko sejo moja,  
De si bila dušo moja.

Svi pivaju. Pivaju ljudi, pivaju žene. Ti nemoš znati ko piva, ko plaća. Ko zna bolje taj i piva bolje. U staro doba mi smo lipe pivali pisme, nismo ružne:

Ja posija žito, proju  
Pa pokupi silnu mobu  
Sve mušice šetalice  
A komarce vezloce  
Kad u podne mrsne čorbe  
Kad uveče pure luka  
Kad na podne pobije se  
Udri muko u trbuha  
A komarca pod rebarca  
Stader jeka do derneka  
Stade uka do vrnduka ...

Danas ima, bogami, svega. Ima tu za narod dosta bezobraznih pisama. Ima i pisama izazivački. Djevojka momka izaziva u kolu:

Moj dragane, iza gore jelo,  
Sličti li ti vojničko odijelo.  
Imam malu na nju mi se gadi  
Noge su joj kao duja špadi.  
Ima niz pjesama koje jedna drugu izazivaju. To su ijekavci i ikavci:  
Moja mala, vruća vareniko,  
Zagorila pa je ne će niko.  
Curuj curo, dok si kod matere  
Neš kod mene trave mi zelene.  
U matere đendar ispod vrata  
A u mene kolac iza vrata.  
Reci mala, il očeš il nećeš  
Da baraba ne dolazi đaba.  
Reci mala, očeš biti moja  
Ima pure, kupićemo loja.

Najprije, kad se šeta, onda se pjeva. Skupe se grupe djevojaka i momaka bez kola i sada se u glasovima nadvikuju ko će biti jači. Ali, recimo, ako imaju 2-3 grupe mladića iz sela, svako selo ima svoju grupu. Onda će oni opet natpjevati tko će imati jači glas. Dok skaču ne pjevaju nego tek poslije kad se umire, krug, dva. U onom šetnji. Onda se zovne pjesma ili dvije, da bi se malo odmorilo i opet počelo. Opet stanu i zapjevaju" (Vrlika).

"Sve lipo se prideneš i okolo igraš i pivaš i štogod popiješ. Kako ko zna, tako i piva. To nije jedno čeljade ili dva pa da vi razumite kako piva, nego ko more bolje i ko more više. Muški k vragu - zinu, čuje se glas daleko. A ženski jope manje. Nisu onda baš ženske puno ni pivale ka danaske. Danaske pivaju ženske puno" (Vrlika).

Među stihovima vezanim uz kolo ima različitih, posebice dvostihova. Često se i improviziraju. Evo slučajno odabranih.

Meni ćaća zamirijo curu  
Na kominu di je miša puru.  
Kod majke je bijela i rumena  
A kod mene modra i zelena.



Oj, livado, travo, nekošena  
Osta moja mala neljubljena.  
Volio me pa veli da nije  
Šare njega poljubile zmiје.  
A moj ćaća pitaj svoje žene  
Oćete li oženiti mene.  
Koja mala viruje se meni  
Ta je luđa nek kupus zeleni.  
Ja iz Like mala iz Vrlike  
Mili bože ljubavi velike.  
Svaka cura koja mene ćeka  
Trijest sam ih oženiti reka.  
Žena jaća ne da pokrivaća  
Ajme, meni krepa od studenti.  
Curo moja, ako misliš na me  
Štap u ruke i torbu na rame. (...)  
Evo i stihova za Biraće kolo:  
Biraj, biraj, biraće  
Da vidimo koga ćeš  
A u kolu iz kola  
Pjesma vam je gotova.  
Obadvoje bor zeleni  
Vjenćali se do jeseni.  
I rešetno srce ima  
Društvo nam se sviđa svima  
Ajde, družе, biraj para  
Da vidimo da li valja.  
U kolo, iz kola  
Pjesma vam je gotova.

\*\*\*

Alaj ćuda nevićena  
Momak curi do ramena.  
Od sjevera pa do juga  
Ne bi našla boljeg druga.  
Ovo dvoje lijepl pari  
Bože mili ko ih fali.  
Ovo dvoje kupus beru  
Sami sebi za večeru.  
I kapula žile ima  
Ov' se dvoje sviđa svima.  
Izabrala tuka benu  
Pa je voda po terenu.  
Ova mala lijepl noga  
Ali ćesto suje boga.  
Ova mala ko prilika  
Al' je ljuća neg paprika.  
Izabrala guska vodu  
Pa je voda po narodu.  
Pri kraju kola moglo bi se i zapjevati:  
Ajde, mala igraј brzo  
Pomrćina, ja se smrzno.

Na zabavama u Gradićima, svirali su orkestri. U Kninu npr. bio je tamburaški orkestar od 15-20 sviraća. Između dva rata sudjelovala je i



vojnička glazba, mali simfonijski orkestar. Drnišani su imali duhački orkestar od 56 glazbara, no na zabavama je svirao mali "operetni" orkestar preko dvadeset muzičara.

FOLK DANCES IN DALMATIA - ZAGORA (DALMATIAN CONTRYSIDE)

*(Summary)*

In this article the author speaks about folk dances and songs in Dalmatian contryside (background of the southern Croatia), in regions of Knin, Vrlika and Drniš. No individual notes and dances descriptions will be reviewed because another book deals with that.